

TÜRKİYE'NİN ORTA DOĞU POLİTİKASI: SÜREKLİLİK VE DEĞİŞİM

Mehmet ŞAHİN*

Özet

Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik politikasında Batı ile ilişkilerinin seyri her zaman ana belirleyici etken olmuştur. 1950'lere kadar Orta Doğu sorunlarına karışmamayı güvelliği açısından uygun bulan Türkiye, 1950'li yıllarda Sovyetler Birliği'nden tehdit algıladığı için aktif Batı taraftarlığını ulusal çıkarına uygun bulmuştur. Batıyla sorunlu ilişkileri olduğunda veya beklediği değeri/yardımlı göremeyince Türkiye, dış politikada çeşitliliğe gitme ihtiyacı hissetmiştir. 2000'li yıllara kadar Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik dış politikasını birinci derecede güvenlik kaygıları şekillendirmiştir. 2000'li yılların başından itibaren, değişen uluslararası ve bölgesel dengeler Türkiye'nin bölgeyle ilgilenmesinin önünü açmıştır. Türk dış politikasındaki güvenlik kaygılarının ağırlığının azalması Türkiye'nin Batı'ya bağımlılığını azaltırken başta Ota Doğu olmak üzere yakın çevresinde etkinliğinin artmasını sağlamaktadır. Son yıllarda ortaya koyduğu barış sağlama amaçlı açık diplomasiye dayanan politikasıyla Türkiye, hem kendisi siyasi ve ekonomik kazanç sağlarken hem de bölgenin istikrar ve refahına katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politikası, Orta Doğu, Türkler, Araplar, Dış Politika.

TURKISH FOREIGN POLICY TOWARD THE MIDDLE EAST: CONTINUITY AND CHANGE

Abstract

Relations with the West has always been the most determinant factor of the Turkish foreign policy in the Middle East. Turkey chose to stay neutral to the problems in the Middle East until the 1950's and decided to actively align with the West in line with her national interests due to the perceived threat from the Soviet Union. Once Turkey had problematic relations with the West or believed the country did not get the expected value/assistance, Turkey chose to widen her foreign policy options. Turkey's policy toward the Middle East was mostly shaped by security issues until the 2000's. Starting from early 2000's changing international and regional balances enabled Turkey to pay more interest to the region. As the security concerns of the Turkish foreign policy decreased, the country became less dependent on the West and became more effective in the proximity, mainly the Middle East. Turkey, with a policy of open diplomacy focusing on building peace is earning economic and political gains as well as contributing the region's stability and welfare.

Key Words: Turkish Foreign Policy, Middle East, Turks, Arabs, Foreign Policy.

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü.
Akademik ORTA DOĞU, Cilt 4, Sayı 2, 2010

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren genel olarak Türk Dış Politikasının iki temel özelliği ön plana çıkmaktadır: 1) Statükoculuk, 2) Batıcılık. Türk Dış Politikasının söz konusu iki özelliğinden birincisi olan statükoculuk, mevcut sınırları sürdürme ve kurulu dengeleri muhafaza etme olarak tanımlanmaktadır. Kısaca Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda kurulan düzenin muhafaza edilmesi ilk amaç olarak kendini göstermektedir. Türk Dış Politikasının ikinci özelliği olan Batıcılık ise bir coğrafi alanı ifade etmemekte, Batının ekonomisini, bilimini ve uygarlığını vurgulamaktadır.¹

Türk Dış Politikasının söz konusu iki temel özelliği Türkiye'nin Orta Doğu politikasında diğer alanlara nazaran daha çok kendini hissettirmektedir. Türkler, Orta Doğu'dan çıkarken Şerif Hüseyin örneğinde olduğu gibi bazı Arap liderlerin de katkılarıyla İngiltere ve Fransa'ya karşı verdiği savaşlarla bölgedeki egemenliklerini kaybettiler. 1923 yılında yeni doğan Türkiye Cumhuriyeti kuruluş yıllarında ağırlığı dış politikadan ziyade daha çok iç politika konularına vermiştir.

Yeni Cumhuriyetin kurucuları kuruluşun ilk yıllarında sadece dış güvenlik konularıyla değil, aynı zamanda ülke içinde yeni rejimin yerleşmesi için çaba içine girdiler. Bu yüzden özellikle yeni devlet için sorun yaratacak bölgelerden elden geldiği kadar uzak durma politikasını takip etmeye çalıştılar. Bu dönemde siyasi coğrafyası tam oturmamış olan Orta Doğu'nun sorunlarına karışmama politikası yeni devletin kurucuları tarafından uygun görüldü. Fakat 1923'ten sonra her ne kadar Orta Doğu sorunlarından uzak durma/karışmama politikası takip etmeye çalışsa da, bu mümkün olmadı. Türkiye'nin, kuruluşundan 2000'li yıllara kadar Orta Doğu'yla ilişkileri neredeyse tamamen "güvenlik ve savunma" gibi "yüksek politika" konularından oluştu.²

Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik politikasının tam olarak anlaşılması için, 1923'ten günümüze kadar geçen süreyi izlenen politikalar göz önüne alınarak belli periyotlara ayırmak yararlı olacaktır; 1923-1950; 1950-1960; 1960-1980; 1980-1990; 1990-2000; 2000-ve sonrası.

¹ Baskın Oran, "Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 1, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, ss. 46-53.

² Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk Dış Politikası için bkz: Mehmet Gönlübol- Cem Sar, "1919-1939 Dönemi" Mehmet Gönlübol (Ed.) *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 1, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, ss. 17-370, Mustafa Bıyıklı, *Batı İşgalleri Karşısında Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları-Atatürk Dönemi*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2006.

1923-1950 Dönemi

Bu dönemin ilk yıllarında Orta Doğu'nun siyasi coğrafyası tam olarak şekillenmiş değildi. Birinci Dünya Savaşı sırasında Araplar kendi bağımsız devletlerini kurma düşüncesiyle hareket ettiler. Savaş sonunda Araplar Osmanlı Devleti'nden kurtuldular ama bağımsızlıklarını elde edemediler. Araplar sadece Müslüman efendilerinden kurtulmuş oldular, fakat onun yerine Hıristiyan efendileriyle karşılaştılar.³ Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bölgede ya manda sistemi kuruldu ya da İngiltere ve Fransa'nın etkisinde devletler oluşturuldu. Osmanlı Devleti'nin dağılmasından sonra bölge yeni bir mücadeleye sahne oldu; *Milliyetçi Araplar- Mandater devletler mücadelesi*.

Genellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında Orta Doğu'yla tamamen ilişkilerin koptuğu yönünde hatta yeni Türk devletinin bilinçli olarak Araplarla ilişki kurmadığı dile getirilmektedir. Bu yaklaşım Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik politikasını doğru anlatan bir yaklaşım değildir. Çünkü söz konusu dönemde bölge bağımsız Arap devletlerinden oluşmamaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere bölgenin siyasi haritası tam olarak şekillenmemiştir. Bu nedenle Türkiye'nin ne Suriye ne Irak ne Ürdün ne de Lübnan'la hatta Mısır'la bile bağımsız politika geliştirme imkânı vardır. 1920'li yıllarda söz konusu ülkelerle resmi antlaşmalar dahi direk yapılamamış, mandater devletler olan İngiltere ve Fransa ile imzalanmıştır. Bu yüzden yeni Türk devletinin bilinçli olarak Orta Doğu'dan uzak durması yönündeki savlar doğruyu yansıtmamaktadır. Nitekim, 1923 öncesinden çözümsüz kalan veya Türkiye aleyhine neticelenen bazı sorunlar gündeme geldiğinde Türkiye, bölge ve Avrupa siyasetini de göz önünde bulundurarak, bazı sorunların çözümünde rol almaktan geri durmamış, Musul meselesi⁴ Türkiye aleyhine, Hatay meselesi⁵ ise Türkiye lehine çözümlenmiştir. Bu dönemde sadece Türkiye ile bölge arasında değil, genel olarak bölgenin sorunları da güvenliğe ilişkin faktörlerden kaynaklanmaktaydı.

Arap Orta Doğu'su İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar bağımsızlık mücadelesiyle uğraşmıştır. Böyle bir ortamda Türkiye'nin bölge sorunlarına müdahil olmasını düşünmek hiç de rasyonel görünmemektedir. Tabii bu dönemde hem yeni Türk devletinin hem de Arapların modernleşme peşinde koşmalarının yanında, Arapların manda sistemi altında olsalar da ulus-devlet yaratma çabaları yeni oluşan devletlerin bir kimlik oluşturma girişimleri bölge

³ *Memoirs of Aga Khan*, Londra, 1954, ss. 153-154. Aktaran, Peter Mansfield, *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası*, Söylem yayınları, İstanbul, 2000, s. 80.

⁴ Musul Meselesi hakkında geniş bilgi için bkz: Mim Kemal Öke, *Musul-Kürdistan Sorunu (1918-1926)*, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul, 2002.

⁵ Hatay Meselesi hakkında geniş bilgi için bkz: Hamit Pehlivanlı-Yusuf Sarımay, Hüsamettin Yıldırım, *Türk dış Politikasında Hatay (1918-1939)*, ASAM Yayınları, Ankara, 2001.

devletleri arasında işbirliğinin oluşmasını/ilişkilerin gelişmesini engellemiştir. Çünkü yeni kimliklerin inşasında genelde “öteki” imgesi etkili olmaktadır. Arap Orta Doğusu’nda ortaya çıkan devletler yeni kimliklerinin oluşumunda Türk geçmişlerini “öteki” olarak vurguladılar. Yeni Türk devleti de zaman zaman Arapları “öteki” olarak gördü.⁶ Kısaca, Birinci Dünya Savaşı sonunda Arap Orta Doğusu’nda başlayan bağımsızlık savaşının İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar sürmesi, yani bölgenin siyasi coğrafyasının oturmaması ve genelde güvenlik konularının ağırlık kazanması, Türkiye ile Arap Orta Doğu’su arasında ilişkilerin gelişmesini engellemiştir.

1950-1960 Dönemi

İkinci Dünya Savaşı’nın getirdiği yıkım sonucunda bölgeden İngiltere ve Fransa’nın çekilmesiyle bağımsız olan bölge ülkelerinin ortaya çıkması neticesinde, Türkiye’nin bölge ülkeleriyle ilişkilerinin gelişmesi beklenirken tam tersi bir durum ortaya çıkmıştır. 1950’li yıllar Türk Dış Politikasının⁷ Arap Orta Doğusu’ndan uzaklaştığı yıllar olmuştur. Türk Dış Politikasının iki temel özelliğinden biri olan “*Batıcılığın*” bu yıllarda abartılı ve ölçsüz kullanılması, Türkiye’yi bölgeden uzaklaştırmakla kalmamış, bölge Arapları nezdinde Türkiye imajı ciddi şekilde zedelenmiştir. 1950’li yıllarda “*aktif taraflılık*” diye tanımlanan bir politika takip eden Türkiye’nin adeta Batı’nın bölgedeki temsilcisi olarak hareket ettiği görülmektedir. Söz konusu yıllarda Orta Doğu’da meydana gelen önemli olaylara bakıldığında Türkiye’nin abartılı bir Batı yanlısı politika izlediği gözlenmektedir.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra İngiltere ve Fransa’nın eski etkinliklerini kaybetmeleriyle, ABD ve Sovyetler Birliği’nin yeni güçler olarak ortaya çıkmaları uluslararası politikada yeni bir sistemin doğmasına neden oldu. İki Kutuplu Sistem olarak bilinen yeni düzende iki blok arasında çekişmenin en yoğun yaşandığı bölgeler Avrupa ve Orta Doğu oldu. Türkiye bir bölge ülkesi olarak ve Sovyetler Birliği tehdidi algılamasının da etkisiyle, kendi güvenliğini Batı Bloku içinde yer alarak sağlamaya çalıştı. Türkiye Güvenlik kaygılarıyla Batı’nın siyasi, ekonomik ve askeri kurumlarında yer almak için tam bir “*Batı yanlısı*” politika takip etti. Türkiye’nin 1950’li yıllarda

⁶ Araplar ve Türklerin birbirleri hakkındaki yanlış algılamalar için bkz: Oya Akgönenç Mughisuddin, *Turkey and the Middle East: Systemic and Subsystemic Determinants of Policy 1960-1975*, Foreign Policy Institute, Ankara, 1993, ss. 67-71.

⁷ 1950’li yıllar Türkiye’nin Orta Doğu Politikası için bkz: Ömer Kürkçüoğlu, *Türkiye’nin Arap Orta Doğusu’na Karşı Politikası (1945-1977)*, Barış Kitabevi, Ankara, 2010, Hüseyin Bağcı, *Türk Dış Politikasında 1950’li Yıllar*, METU Press, 2. Baskı, Ankara, 2001, Mim Kemal Öke-Erol Mütercimler, *Yalnızlıktan Saygınlığa Demokrat Partinin Dış Politikası*, Demokratlar Kulübü Yayını, 2000. George McGhee, *ABD-Türkiye-NATO-Orta Doğu*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992.

Orta Doğu'da meydana gelen olaylar karşısında ortaya koyduğu dış politika, Türkiye'yi Batıya özellikle ABD'ye yaklaştırdı. Araplardan uzaklaştırdı.⁸ Özellikle Bağdat Paketi'nin kuruluşunda Türkiye'nin tavrı Arapların Türkiye'ye bakışını olumsuz anlamda derinden etkiledi. Bu yıllarda Türkiye Batı adına Sovyet tehdidine karşı bölgede bir güvenlik kuşağı oluşturmayı amaçlarken, aksine Batı karşıtı Sovyetler Birliği lehine bir yapının Orta Doğu'da ortaya çıkmasına katkı sağlamış oldu. Kısaca 1950'li yıllarda Türkiye, Orta Doğu'da "aktif", "Batıcı" ama sonuçları itibarıyla maliyetli bir politika takip etti. Soğuk Savaş'ın bölgede etkisinin artmasıyla, Türkiye bir cephe ülkesi olarak Sovyetler Birliği'ne karşı Batı yanlısı tutumunu net bir şekilde olaylar karşısındaki tutumuyla ortaya koydu. Bu dönemde Türkiye'nin Orta Doğu politikalarının, Batı'ya yönelik dış politikasının bir aracı ve alanı olarak kullanıldığı rahatlıkla söylenebilir.

1960-1980 Dönemi

1960'lı yıllar, Türkiye'nin dış politikasını yeniden gözden geçirmeye başladığı yıllar olmuştur. Söz konusu dönemde, Türkiye'nin Orta Doğu'da cereyan eden olaylara yönelik yaklaşımında değişikliklerin olduğu gözlenmektedir. Türkiye'nin bölgeye yönelik politikasındaki bu değişiklik, tamamen Batı'yla ilişkilerinin seyrine bağlı olarak gerçekleşmiştir. Örneğin, Kıbrıs Sorunu karşısında Batı'nın tavrından duyulan rahatsızlık/hayal kırıklığı nedeniyle Türkiye Orta Doğu'ya yönelik politikasını yeniden gözden geçirme gereği duymuştur. Ve bu çerçevede, Kıbrıs konusu ve buna bağlı olarak Johnson Mektubu gibi Batı'yla yaşanan sorunlar, Türkiye'yi özellikle 1950'li yıllarda yürüttüğü Orta Doğu'ya yönelik dış politikasında değişiklik yapmaya itmiştir. Arapları ihmal ettiğini düşünen Türkiye, bu politika değişikliği bağlamında Orta Doğu sorunlarında daha Arap yanlısı bir tutum sergilemiştir.⁹

1960-1980 dönemi, Türk Dış Politikasında Batı'ya eleştirel bakışın ve Orta Doğu'ya yakınlaşmanın başladığı dönemdir. 1960'lı yıllar geçmiş zamana göre Türk Dış Politikası açısından görece özerklik dönemi olarak görülmektedir. Kısaca 1960'lı yıllarda Batı'yla yaşanan şok, Türkiye'ye Orta Doğu'yu hatırlatmış ve bölgeye daha farklı bakış ve yaklaşım içine girmesine neden olmuştur.

⁸ 1950'li yıllara önemli Orta Doğu olayları olan Bağdat Paketi'nin kuruluşu, 1956 Süveyş Savaşı, 1957 Suriye Krizi, 1958 Irak Darbesi ve 1958 Lübnan Bunalımı gibi olaylarda Türkiye Batı yanlısı bir tutum takınmıştır.

⁹ Bağcı, *a.g.e.*, ss. 37-103.

1980-1990 Dönemi

1980'li yıllar Türk Dış Politikasında güvenlik ve savunma konularının belirleyici olduğu yıllardır. 1979 yılında İran İslam Devriminin gerçekleşmesi Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik politikasında önemli etki yapmıştır. Türkiye bu dönemde yine Batı eksenli bir politika takip etmiştir. İran İslam Devrimi ayrıca Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik politikasına ideolojik bir anlam yüklenmesine de neden olmuştur. İran'daki gelişme dışında Türkiye'nin Orta Doğu politikasında terör ve su sorunu gibi meseleler Türkiye'nin bölgeye bakışında belirleyici olmuştur. Kısaca bu dönem söz konusu bölgeye yönelik Türkiye'nin dış politikasında güvenlik konularının ağırlığını hissettirdiği yıllar olmuştur.

1990-2000 Dönemi

1990'lı yılların başlarında Soğuk Savaşın sona ermesi, Sovyetler Birliği'nin ve Yugoslavya'nın dağılmasıyla iki kutuplu dünya sisteminin sona ermesi, Türkiye'nin çevresinde yeni etnik ve dini çatışmaların ortaya çıkmasına neden oldu. Bu dönemde, Türkiye'nin Batı açısından stratejik öneminin azaldığı yönünde yazılar yazılmaya başlandı. Batı ittifakının ne derece faydalı olup olmayacağı tartışıldığı bu ortamda yeni güvenlik sorunlarının ortaya çıkması, Türkiye'nin Orta Doğu politikalarında güvenlik sorununu ön plana çıkardı. Güvenlik sorunlarının ağırlık kazanması ve bu sorunların daha ziyade Suriye ve Irak gibi Arap ülkelerinden kaynaklanması, Türkiye-İsrail ilişkilerinin gelişmesini beraberinde getirdi. Türkiye'nin Orta Doğu'ya güvenlik merkezli bakışı 1990'lı yıllarda Türk-İsrail stratejik ortaklığının ortaya çıkmasına neden olurken, Türkiye'nin Arap dünyasından uzaklaşması şeklinde algılanarak, Arap dünyasından ciddi şekilde eleştiri almasına sebep oldu.¹⁰ Bu açıdan bakıldığında 1950'li yıllar ile 1990'lı yıllardaki Türkiye'nin Orta Doğu'ya bakışında benzerlikler görülmektedir. Daha öncede bahsedildiği gibi 1950'li yıllarda bölgeye Batı/ABD perspektifinden yaklaşan Türkiye, Orta Doğu'dan uzaklaşırken, 1990'lı yıllarda İsrail'le stratejik ilişki içine girerek yine Arap dünyasından uzaklaşma eğilimi göstermiştir. Bu durumdan da anlaşıldığı üzere, Türkiye'nin bölgeyle olan ilişkilerinin güvenlik konuları üzerinden yürütülmesi, Türkiye'nin bölgedeki etkinliğini azaltıcı bir rol

¹⁰ 1990'lı yıllarda Türkiye-İsrail ilişkilerinin gelişimi ve mahiyeti hakkında bkz: Ofra Bengio, *Türkiye-İsrail: Hayalet İttifaktan Stratejik İşbirliğine*, Erguvan Yayınevi, İstanbul, 2009, Türel Yılmaz, *Türk-İsrail Yakınlaşması*, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2001, Süha Bölükbaşı, "Türkiye ve İsrail: Mesafeli Yakınlıktan Stratejik Ortaklığa", Şaban H. Çalış-İhsan D. Dağı-Ramazan Gözen (Eds.), *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi Kimlik, Demoktasi, Güvenlik*, Liberte Yayınları, 2001.

oynamaktadır ve güvenlik konuları ağırlık kazanınca ABD ve İsrail’le ilişkilerde gelişme görülmekte, bölgeden/Araplardan uzaklaşma olmaktadır.¹¹

2000 ve Sonrası Dönem

Türkiye’nin Orta Doğu’ya yönelik politikasında değişim/gelişim 2000’li yılların başından itibaren görülmeye başlansa da, Türkiye’nin bölgeye yönelik politikasındaki söz konusu değişimin dönüm noktası olarak 1998 yılı olarak ele alınabilir. 1991’deki Birinci Körfez Savaşında ABD’nin öncülüğünü yaptığı uluslararası koalisyonunda aktif bir rol üstlenmesine, hatta büyük zararlar görmesine rağmen, savaş sonunda ABD tarafından yeteri derecede dikkate alınmamış olduğu gibi, 1997’de de AB Türkiye’nin üyeliğini reddetmiştir. Bu olumsuz hava içerisinde Türkiye için 1998’de Suriye ile imzalanan Adana Mutabakatı yeniden Orta Doğu kapısını açmıştır. 1990’lı yıllarda karşılaştığı güvenlik sorunları, bu sorunlarda Batı’yı yanında bulamaması, Türkiye’yi genelde dış politikasını özelde ise Orta Doğu politikasını gözden geçirmeye sevk etti.

11 Eylül 2001 tarihinde Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon’a yapılan terörist saldırılardan sonra ABD’nin Orta Doğu’ya yönelik dış politikasındaki söylem ve eylemi çoğu bölge ülkesinde olduğu gibi Türkiye’de de endişe yaratmıştır. 2001’den sonra Türkiye geleneksel bölge politikası olan “Orta Doğu sorunlarından uzak durma” yaklaşımıyla sorunlardan kurtulamayacağını anlamıştır. Bundan sonra Türkiye bölge sorunlarına karışmayarak değil, sorunlara karşı çözüm önerileriyle ve barış yanlısı politikalarıyla riski azaltacağını düşünmeye başlamıştır. 2000’li yılların başından itibaren aşağıdaki gelişmelerin meydana gelmesi Türkiye’nin Orta Doğu’ya yönelmesine neden oldu.¹²

- 1- Avrupa Birliği’nin Türkiye’ye karşı uyguladığı çifte standartlı politikalarından dolayı, Türkiye’nin AB üyelik sürecinin istenildiği şekilde iyi gitmemesi.
- 2- 2003 yılında ABD’nin Irak’ı işgali ile Türkiye-ABD ilişkilerinde yaşanan güven bunalımı.
- 3- 2009 yılında Dünyada yaşanan ekonomik krizle birlikte AB ve eski Sovyet Rusya coğrafyasının ekonomik cazibesinin azalması.

¹¹ Eski çağlardan 2000’li yıllara kadar Türk-Arap ilişkileri hakkında detaylı bilgi için bkz: *İki Taraf Açısından Türk-Arap Münasebetleri*, İslam, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yayınları, İstanbul, 2000.

¹² Mehmet Şahin, “Anadolu Kaplanları Türkiye’yi Orta Doğu ve Afrika’da Etkili Kılıyor”,

http://www.orsam.org.tr/tr/Uploads/Yazilar/Dosyalar/201034_ANADOLU_K..pdf.
(Erişim Tarihi: 19.03.2010)

4- Irak'ta ABD'nin işgaliyle birlikte dış güç olarak ABD'nin, önemli bölgesel aktörler olarak ise Suudi Arabistan ve Mısır gibi ülkelerin bölge sorunları karşısında çaresiz kalarak ciddi derecede itibar kaybına uğramaları ve buna bağlı olarak söz konusu bölgede boşluk oluşması.

5- Her geçen gün bölgede İsrail-Filistin sorunu gibi eski çözümsüz sorunlara yenilerinin eklenmesi ve bu sorunlu ortamda varlık göstermeye devam eden İran.

6- İsrail'in politikalarının bölge halkı ve mevcut Arap yönetimleri tarafından kötü karşılanması ve Türkiye'nin İsrail karşısında eleştirel duruşu.

7- Mevcut Arap yöneticilerinin bölgede yaşanan sorunlar karşısında yetersiz kalarak kendi halkları nezdinde itibar kaybetmeye devam etmeleri.

8- Yukarıda saydığımız nedenlerin yanında Türkiye'yi bölgeye yönelten bir diğer önemli faktör ise bölgeye yönelik politikalarda sadece güvenlik merkezli değil aynı zamanda ekonomik ve kültürel bir bakış açısının da ortaya çıkmasıdır

Soğuk Savaşın sona ermesi, Türkiye üzerindeki Batı etkisini azaltırken, bölge devletleri üzerindeki Sovyetler Birliği etkisinin de sona ermesini sağladı. Bir anlamda kutuplaşmanın sona ermesi bölge devletleri açısından yeni güvenlik sorunları yaratırken, bir taraftan da az da olsa bu ülkelere bağımsız bir dış politika takip etme imkânı vermiş oldu. Kısaca Soğuk Savaşın sona ermesi ve buna bağlı olarak uluslararası ve bölgesel sistemde meydana gelen değişiklikler bölge devletlerini yeni arayışlara itmiştir. Bu bağlamda Soğuk Savaşın kötü etkisini yaşayan bölge devletleri ve halkları bölgede yeni bir soğuk savaş istemeyerek işbirliği çabalarını geliştirme yolunu seçtiler. Artık bölge devletleri Soğuk Savaş deneyimini göz önünde bulundurarak hareket etmektedirler. Bölge üzerindeki Soğuk Savaş perdesinin kalkması, bölge devletlerinin birbirleriyle ilişki kurmalarının önünü açmıştır.

Orta Doğu'da Soğuk Savaş döneminin siyasetçilerinin (Saddam Hüseyin, Ariel Şaron, Kral Hüseyin, Hafız Esad, Kenan Evren, Rıza Şah, Yaser Arafat) tarih sahnesinden çekilmesi ve yeni yönetici sınıfın/yeni siyasi elitlerin (Beşar Esad, Kral Abdullah, Tayyip Erdoğan, Mahmud Abbas ve Körfez Yöneticileri) ortaya çıkması/çıkmaya başlaması bölge siyasetinin değişiminde rol oynamaktadır. Yani bölge siyasetine farklı bakan bir yönetici elitin oluşması ister istemez bölgede değişime neden olmaktadır.

Soğuk Savaş döneminin bir mirası olarak, bölge devletlerinin bölgeye güvenlik perspektifinden bakmaları kendi aralarında kamplaşmalara sebep olurken, Batıya bağımlı olmaya neden oluyor. Bu nedenle, Soğuk Savaş mirasını bertaraf edebilmek için günümüzde artık bölge ülkeleri ilişkilere işbirliği perspektifinden bakma çabası içindedir.

Türkiye'nin bölgeye olan politikasının hem yapısında hem de söyleminde değişiklik olmuştur. Yapısal açıdan, Türkiye bölge sorunlarından uzak durarak değil, çözüm odaklı bir yaklaşım benimseyerek bölgede varlık

göstermektedir. Bunun yanında Türkiye'nin Orta Doğu politikasının diplomatik dilinde de değişiklik olmuştur. İşbirliği, entegrasyon, gelişme, ortaklık gibi kavramlar ağırlık kazanmıştır.

Türkiye Orta Doğu'ya yönelik politikasının dilindeki değişimin yanında bu durumu eylemleriyle de ortaya koyarak bölge devletleri ve halkların gönlünü kazanmış görünmektedir. Orta Doğu'ya yaklaştırılmayan Türkiye, artık Arapların kendi aralarındaki sorunların çözümünün önemli aktörü olmuş gözükmektedir.

Türkiye yeni Orta Doğu politikasını uygulamaya koyarken ABD/Batı'nın tepkilerini de göze alarak, Suriye'nin en zor yıllarında fırsatçılık yapmayarak Suriye'nin yanında olmuştur. Bunun sonucu olarak Suriye ile "güven" sorununu çözmesi ve akabinde bu ülkeyle "model komşuluk" diyebileceğimiz bir ilişki türü geliştirmesi,¹³ Suriye'yi Türkiye'nin Orta Doğu'ya açılan kapısı konumuna getirmiştir. Bunun yanında Türkiye, aşağıdaki önemli Orta Doğu sorunlarında yapıcı rol oynamıştır. Türkiye Orta Doğu'da yeni politikasını yürütürken açık diplomasi ve barış ve istikrara yönelik yapıcı tavrını her olayda ortaya koyarak sergilemiştir. Örneğin;

- İsrail-Suriye arasındaki barış görüşmelerinde arabuluculuk yapması,
- Filistinli gruplar(El Fetih-HAMAS) arasındaki gerginliği azaltma çabaları,
- Irak'taki Sünni grupların seçime/siyasal sisteme katılmasını sağlama çabaları,
- İran konusunda diplomasiye ağırlık veren duruşu,
- Suriye'yi uluslararası ve bölgesel sisteme katması,
- Başta enerji olmak üzere bir çok alanda işbirliği ortamı hazırlaması,
- Lübnan'da Cumhurbaşkanlığı sorununun çözümüne aktif katkı sağlama çabası,
- Irak-Suriye gerginliğini yatıştırma yönünde çalışması,
- Bölgeyle geliştirilen ekonomik ilişki,
- Afganistan-Pakistan arasındaki sorunların çözümüne katkı.

Yukarıda sayılan katkılar göz önüne alındığında, Türkiye'nin bölgeye yönelik politikası, son derece olumlu karşılanmaktadır. 2000'li yıllarda ortaya koyduğu söylem ve eylemleriyle Türkiye, söz konusu algılanış şeklini değiştirmiş "Batı'nın jandarması" olmaktan "oyun kurucu" en azından "güvenlik üreten" ülke konumuna gelmiştir. Tabii ki bunun karşılığında bölgede etkinlik kazanmıştır. Bugün Türkiye'ye Arap Birliği Örgütü ve Afrika Birliği'nin gözlemci statüsü verilmiştir. Aynı zamanda İslam Konferansı

¹³ Mehmet Şahin, "Model Komşuluk: Türkiye-Suriye İlişkileri", <http://www.sde.org.tr/tr/kose-yazilari/174/model-komsuluk-turkiye-suriye-iliskileri.aspx>. (Erişim Tarihi: 15.03.2010)

Örgütü Genel Sekreterliğine bir Türkün seçilmesi, son yıllarda bölgeye yönelik yürütülen politikanın bir sonucudur. Bunların yanında Orta Doğu ve Afrika devletlerinin de desteği ile Türkiye Birleşmiş Milletler Güvenlik konseyinin geçici üyesi olmuştur.

Artık Türkiye Orta Doğu'ya Batı merkezli bakmadığı gibi, bugün Türk dışişleri bürokrasisinin mesaisinin büyük bir kısmını Orta Doğu ile alakalı işler oluşturmaktadır. Soğuk Savaşın sona ermesiyle uluslararası alanda meydana gelen gelişmeler Türkiye'yi Orta Doğu ve Afrika ile ilgilenmeye sevk etmekte ve aynı zamanda Türkiye bölgeyle birlikte kendi potansiyelini de keşfetmektedir. Türkiye Soğuk Savaş döneminde ulusal çıkarını Batı ittifakı içinde yer almakta görüyordu. 2000'li yılların başından itibaren ise komşularla iyi ilişkiler ve yakın çevrenin daha fazla önemli hale geldiği gözlemlenmektedir. Türkiye, hem güvenliğinin hem de ekonomik gelişmesinin ana alanı olarak barış ve istikrarlı bir çevre olduğunu algılamış görünmektedir. Bu çerçevede Türkiye, barış ve istikrar isterken, kaosu reddetmekte ve bunun için de çaba sarf etmektedir. Ayrıca bölgede yeni bir kutuplaşma, soğuk savaş ve yeni sorun alanları istemediği gibi, Batı'yla geçmiş deneyimini de göz önünde bulunduran Türkiye, Orta Doğu'ya ABD/Batı/NATO perspektifinden, yani Batı merkezli değil, Türkiye/Ankara merkezli bakmak istemektedir.¹⁴ Son yıllarda bölge devletleriyle geliştirilen ilişkiler bu durumu kanıtlar niteliktedir.¹⁵ Günümüzde artık Türkiye "*ben Batılı bir devletim*" diye çaba içine girerek kendini Batı'ya beğendirmek gibi bir amaç gütmüyor. Türkiye'nin Batı ile birlikte hareket etmesinin temel sebebi Sovyetler Birliği tehdidiydi. Ayrıca Türkiye'nin terör örgütü PKK ile mücadelesi de önemli bir sebepti. Soğuk Savaşın sona ermesiyle Sovyetler Birliği Türkiye için tehdit olmaktan çıkmakla kalmadı, Türkiye için önemli bir ticari ortak oldu. Batı ile birlikte hareket etmenin, Türkiye'ye terör örgütü PKK ile mücadelesinde ciddi bir katkı sağladığı söylenemez. Türkiye'nin Batılı müttefikleri bu konuda Türkiye için dürüst bir ortaklık göstermediler. Son yıllarda Türkiye, bölge ilişkilerindeki

¹⁴ Ahmet Davutoğlu, "Eksenimiz Ankara Ekseni ve 360 Derece", Radikal, 1 Ocak 2010. Ayrıca bu konuda geniş değerlendirme için bkz: Ahmet Davutoğlu, "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007", *Insight Turkey*, Vol. 10, No. 1, January-March 2008, ss. 77-96.

¹⁵ Aralık 2009'da Türkiye ile Suriye arasında çeşitli alanlarda 51 adet işbirliği anlaşması ve mutabakat zaptı imzalandı. Bu anlaşmalarla birlikte Türkiye-Suriye arasında "Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi" oluşturuldu. 17-18 Eylül 2009 tarihlerinde Türkiye-İrak arasında "Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyinin" 1.toplantısında 40'ın üzerinde anlaşma imzalandı. Yine 2009 yılında Lübnan ve Ürdün'le vize muafiyetini de içeren anlaşmalar imzalandı. Son yıllarda Türkiye ile Katar arasında başta siyasi, ekonomik ve ticari alanlarda olmak üzere bir çok alanda işbirliği anlaşmaları ve görüşmeleri yapıldı.

gelişme sayesinde Suriye ve İran örneğinde olduğu gibi, bölge devletlerinin desteğini daha rahat almaktadır. Türkiye'nin Orta Doğu komşuları ve çevre ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmesi sadece güvenlik açısından değil aynı zamanda ekonomik açıdan da Türkiye'ye kazanç sağlayacaktır. Bunun yanında bölgenin de refaha ve istikrara kavuşması kolaylaşacaktır.

Türkiye'nin 2000'li yıllarda Orta Doğu sorunlarıyla yakından ilgilenmesi ve bölgede her geçen gün etkinlik kazanması, “*Türkiye dış politikada eksen mi değiştiriyor?*” gibi soruların gündeme gelmesine sebep oldu. Özellikle, Suriye ile hızlı bir şekilde samimi ve stratejik düzeyde adımların atılması, son yıllarda İsrail konusunda Türkiye'den yükselen sert ve eleştirel tavır, ABD/Batı'nın istemediği şekilde İran'la iyi giden ilişkiler ve en azından şimdilik Batı ile aynı pozisyonda olmama, HAMAS ve Sudan konusunda Batı ile aynı kayguları paylaşmama gibi nedenlerden dolayı Türkiye'nin son dönem dış politikasında eksen kayması olarak yorumların yapılmasına sebep oldu. Fakat bu tür yorumların yapılmasının temel sebeplerinden birincisi bekli de en önemlisi, bugüne kadar Batı ittifakının sadık üyesi olan Türkiye'nin aynı vefayı Batılı müttefiklerinden görmediğidir. Bunun yanında uluslararası ve bölgesel konjonktürün değişmesi Türkiye'yi dış politikada çeşitliliğe itmiş gözükmektedir. Türkiye'nin son dönem dış politikasındaki açılımlar bir eksen kayması değildir, ama önceki sağlıklı ve körü körüne Batı ittifakının sadık üyeliğinin gözden geçirilmesi olarak görülebilir. Nitekim yukarıda bahsedilen Batı'nın hoşuna gitmeyen davranışların yanında, Batı tarafından ısrarla istenen davranışlar da Türkiye hükümeti tarafından yapılmaktadır. Bunların başında Ermenistan'la imzalanan protokol, Kuzey Irak'la geliştirilen ilişki, Kıbrıs konusunda görüşmelerin sürdürülmesine verilen destek ve iç politikada yapılan açılımlar. Son dönemde atılan adımlar toplu olarak değerlendirildiğinde eksen kayması tartışmaları anlamsızlaşmaktadır. Fakat şunu da söylemekte fayda vardır, artık Türkiye başta Orta Doğu olmak üzere kendi çevresinin potansiyelini fark etmiş gözükmektedir. Batı tarafından komşularıyla ilişkileri iyi olmadığı için eleştirilen Türkiye'nin komşularıyla iyi ilişkiler kurmasının eksen kayması olarak değerlendirilmesi iyi niyetli bir yaklaşım gibi görünmemektedir. Türkiye'nin komşularıyla iyi ilişkiler kurması şimdiye kadar Batı ile iyi ilişkilerin bir şartı olarak görülmekteydi.

Burada önemli bir soru akla gelmektedir: Türkiye'nin son dönem Orta Doğu politikası ne kadar sürdürülebilir? İşte bu sorunun cevabı sadece Türkiye'nin bölgedeki politikalarıyla cevaplanabilir bir soru değildir. Türkiye 2000'li yılların başlarından itibaren Orta Doğu'da barış yanlısı açık bir diplomasi takip etmektedir. Türkiye'nin son dönem dış politik söylem ve eylemleri yapıcı ve bölge istikrarına ve refahına katkı sağlayıcı ve barış ortamı yaratmaya yöneliktir. Güvenlik ve ekonomik açıdan baktığımızda Türkiye'nin ulusal çıkarı da bunu gerektirmektedir. Fakat Orta Doğu'nun siyasi coğrafyası

tam olarak oturmamıştır ve dünyanın siyasi açıdan en tektonik bölgesi olarak görülebilir. Bölgede yeni bir istikrarsızlığa sebep olacak bir durumun ortaya çıkması Türkiye'nin bölgedeki son dönem çabalarını da sonuçsuz kılabilir. Nitekim İsrail'in sürdürmekten kaçınmadığı gerginlik yaratıcı davranışları ve İran'ın nükleer çalışmalarının seyri ve söz konusu iki gelişmeye bölgenin ve uluslararası camianın vereceği tepkiler bölgenin geleceğini yakından ilgilendirmektedir.

Sonuç

Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinin seyri her zaman Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik politikasında ana belirleyici etken olmuştur. 1950'lere kadar Orta Doğu sorunlarına karışmamayı güveliği açısından uygun bulan Türkiye, 1950'li yıllarda Sovyetler Birliği'nden tehdit algıladığı için aktif Batı taraftarlığını ulusal çıkarına uygun bulmuştur. Batıyla sorunlu ilişkileri olduğunda veya beklediği değeri/yardıımı göremeyince Türkiye, dış politikada çeşitliliğe gitme ihtiyacı hissetmiştir. 2000'li yıllara kadar Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik dış politikasını birinci derecede güvenlik kaygıları şekillendirmiştir. 2000'li yılların başından itibaren, değişen uluslararası ve bölgesel dengeler Türkiye'nin bölgeyle ilgilenmesinin önünü açmıştır. Türk dış politikasındaki güvenlik kaygılarının ağırlığının azalması Türkiye'nin Batı'ya bağımlılığını azaltırken başta Ota Doğu olmak üzere yakın çevresinde etkinliğinin artmasını sağlamaktadır. Son yıllarda ortaya koyduğu barış sağlama amaçlı açık diplomasiye dayanan politikasıyla Türkiye, hem kendisi siyasi ve ekonomik kazanç sağlarken hem de bölgenin istikrar ve refahına katkı sağlamaktadır.

Türk Dış Politikasının iki temel özelliği olan Statükoculuğu ve Batıcılığı son dönemde Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik politikasını göz önüne alarak yeniden değerlendirecek olursak, Statükoculuk ilkesinin hala geçerli bir yaklaşım olduğu görülmektedir. Çünkü Türkiye, Orta Doğu'da mevcut sınırları koruma ve dengeleri sürdürme ve yeni sorunları engelleme çabası içindedir. Türkiye bölgedeki devletlerin toprak bütünlüklerinin korunmalarını savunurken, bölgede yeni kamplaşmalara da karşı durmaktadır. Dış politikanın ikinci ayağı ise, Batıcılıktan ne anlaşıldığıyla ilgilidir. Batıcılık Batı'nın ekonomik sistemi, değerleri ve uygarlığı ise, bu ilke hala Türkiye'nin öncelikli dış politika hedefidir. Şayet Batıcılık, 1950'lilerden bu yana Türk dış politikasında uygulana gelen güvenlik ağırlıklı Batıya bağımlı bir dış politika olarak algılanıyorsa o zaman bu ilkenin geçerli olmadığını söyleyebiliriz. Çünkü son yıllarda Türkiye'nin Orta Doğu'da Batı'nın bölgeye yönelik görüşleriyle aynı olmayan, güvenlik ağırlıklı olmaktan ziyade ekonomik ve bölgenin gerçeklerini daha fazla dikkate alan bir politika takip ettiğini görülmektedir.

Kaynakça

- Akgöneç Mughisuddin, Oya, *Turkey and the Middle East: Systemic and Subsystemic Determinants of Policy 1960-1975*, Foreign Policy Institute, Ankara, 1993.
- Bağcı, Hüseyin, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, METU Press, 2. Baskı, Ankara, 2001.
- Bengio, Ofra, *Türkiye-İsrail: Hayalet İtifaktan Stratejik İşbirliğine*, Erguvan Yayınevi, İstanbul, 2009.
- Bıyıklı, Mustafa, *Batu İşgalleri Karşısında Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları-Atatürk Dönemi*, Gökkuşbuca Yayınları, İstanbul, 2006.
- Bölükbaşı, Süha, "Türkiye ve İsrail: Mesafeli Yakınlıktan Stratejik Ortaklığa", Şaban H. Çalış-İhsan D. Dağı-Ramazan Gözen (Eds.), *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi Kimlik, Demoktasi, Güvenlik*, Liberte Yayınları, 2001.
- Davutoğlu, Ahmet, "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007", *Insight Turkey*, Vol. 10, No. 1, January-March 2008.
- Davutoğlu, Ahmet, "Eksenimiz Ankara Eksenini ve 360 Derece", *Radikal*, 1 Ocak 2010.
- Gönlübol, Mehmet - Sar, Cem, "1919-1939 Dönemi" Mehmet Gönlübol (Ed.) *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982.
- İki Taraf Açısından Türk-Arap Münasebetleri, İslam, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yayınları, İstanbul, 2000.
- Kürkçüoğlu, Ömer, *Türkiye'nin Arap Orta Doğusu'na Karşı Politikası (1945-1977)*, Barış Kitabevi, Ankara, 2010.
- Manfield, Peter, *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası*, Söylem yayınları, İstanbul, 2000.
- McGhee, George, *ABD-Türkiye-NATO-Orta Doğu*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992.
- Oran, Baskın, "Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 1, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.
- Öke, Mim Kemal, *Musul-Kürdistan Sorunu (1918-1926)*, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul, 2002.
- Öke, Mim Kemal-Mütercimler, Erol, *Yalnızlıktan Saygınlığa Demokrat Partinin Dış Politikası*, Demokratlar Kulübü Yayını, 2000.
- Pehlivanlı, Hamit -Sarıay, Yusuf-Yıldırım, Hüsamettin, *Türk dış Politikasında Hatay (1918-1939)*, ASAM Yayınları, Ankara, 2001.
- Şahin, Mehmet, "Model Komşuluk: Türkiye-Suriye İlişkileri", <http://www.sde.org.tr/tr/kose-yazilari/174/model-komsuluk-turkiye-suriye-iliskileri.aspx>. (Erişim Tarihi: 15.03.2010)
- Şahin, Mehmet, "Anadolu Kaplanları Türkiye'yi Orta Doğu ve Afrika'da Etkili Kılıyor", http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/201034_ANADOLU_K..pdf. (Erişim Tarihi: 19.03.2010)
- Yılmaz, Türel, *Türk-İsrail Yakınlaşması*, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2001.

